

ויש אומרים: גובלין את הקלי.

והוינן בה: מאן נינהו "יש אומרים"?

אמר רב חסדא: רבי יוסי בר יהודה היא. ומיירי כשמגבל בשינוי [כדמוקי לה בסמוך]. ומאחר דאינו מחייב אלא בגיבול, כיון שנעשה הגיבול בשינוי אין בו משום לש. אבל לרבי דמחייב על עצם נתינת המים, לא מהני מה דמשנה בגיבול. שהרי אף בלא גיבול כלל הוא חייב.

והני מילי דמותר, הוא דוקא היכא דמשני ומגבל שלא כדרך שהוא עושה בחול. וכיון שאין עושה כדרך לישא, מותר.

והוינן בה: היכי משני?

אמר רב חסדא: שמגבל על יד על יד (1) [מעט מעט]. (2)

ושוין כולי עלמא, ומודים שבוחשין בתרווד [כף] את השתית [תערוכת של קמח ומים ושמן ומלח] בחומץ בשבת. (3) ואף רבי שמחייב בנתינת מים לכד מתיר בהכי. כיון דעביד שינוי בעצם נתינת המים, כמבואר להלן.

וכולי עלמא מודים ששותים זיתום המוצרי בשבת. ואינו אסור משום גזירת רפואה. שהרי אף בלא רפואה נמי משקה הוא. ותנן "כל המשקין שותה אדם לרפואה בשבת".

ומקשינן: ואיך מותר לבחוש את השתית?

ולכך נקט בפשיטות דדוקא בדבר שאין איסורו מן התורה נוהג היתר זה. אבל כבר כתב הביאור הלכה שם, דמרש"י בסוגיין איתא דההיתר הוא משום דחשיב כלאחר יד.

עוד כתב שם, דאפשר דמותר דוקא כשאוכל מיד כל מעט ומעט שלש. משום דחשוב דרך אכילה בכך. [מעין מה דכתב רבינו תם לעיל [עד], דמותר לברור פחות פחות מכשיעור ולאכול מיד].

והחזוין איש [סימן נח סק"ז] כתב, דחשיב שינוי דוקא היכא שנותן מים על קלי מרובה. ואחר כך נוטל מן הכלי הראשון מעט מעט ומגבלו. ואחר כך מחזירם שוב לכלי אחד, ואוכל. אבל אם נותן מים על מעט קלי ומגבלו כולו אינו חשוב שינוי. ושמעינן מהכא דאף שינוי דקודם המלאכה מהני.

עוד כתב, דהכל תלוי לפי המקום ולפי הזמן.

3. ומדברי רש"י נראה, דשתית וקלי היינו הך הם.

1. ואין היתר זה נוהג אלא בקמח קלי, דאין איסור גיבולו אלא מדרבנן. כיון בלאו בר גיבול הוא. אבל קמח דהוא בר גיבול, ואית ביה לישא מדאורייתא, אסור בכל גווני. מגן אברהם סימן שכא סק"ז.

וזה אינו אלא לדעת הרמב"ם. אבל לשיטות הראשונים דבגיבול חייב בכל מידי [יעוין בדף קנה ב הערה 5], בהכרח דשינוי דמעט מעט מתיר אפילו בדבר דהוא בר גיבול מדאורייתא. פרי מגדים.

ויעוין בביאור הלכה שנחלק עליו, וכתב דאף לתוספות אין קמח קלי אסור בלישה מן התורה. שכיון שנתייבש בתנור, הוא כדבר שנאפה ונתבשל. ואין זה אלא כתיקון אוכלא בעלמא, שאינו אסור אלא מדרבנן. אבל בדבר שיש בו לישא מן התורה, לכולי עלמא אסור אף על יד על יד. משום שאינו שינוי גמור.

2. והנשמת אדם פירש בזה, דהיתרו הוא משום דבאופן כזה איכא היכרא. וליכא למיחש שיבוא ללוש בקמח סתם שאיסורן מדאורייתא.

מורסן במים על ידי שינוי, וספי [האכיל] ליה לתוריה [לשורר].

כטש [מחה] ביה לוי.

אתא רב הונא אבוח דלוי, ואשכחיה כשהוא מוחה במגבל.

אמר ליה: הרי אמר אבוח דאמך משמיה דרב — ומנו אבי אמו של לוי, רבי ירמיה בר אבא הוא — : גובלין את המורסן בשבת, אבל לא מספין בו את הבהמה. וכדתנן במתניתין "אין מאמירין את העגלים".

ועגל קטן דעדיין לא למד לאכול בעצמו ולא לקיט את האוכל בלישניה, מהלקיטין [מלעיטיין] ליה.⁽⁵⁾

והני מילי דגובלין את המורסן, הוא דוקא היכא דמשני בגיבול.

היכי משני?

והרי גיבול הוא, והאמרת דלרבי "אין גובלין".

ומשנינן: לא קשיא. הא דאין גובלין, בעיסה עבה. והא דבוחשין את השתית, היינו בעיסה רכה. ובבבילה רכה אין משום לישה.

[וכן הוא לרבי. אבל לרבי יוסי בר יהודה, מותר אף בעבה על ידי שינוי⁽⁴⁾].

והני מילי דמותר, הוא דוקא היכא דמשני, ובוחש שלא כדרכו.

והוינן בה: היכי משני?

אמר רב יוסף: בחול דרכו שהוא נותן את החומין, ואחר כך נותן את השתית. ובשבת ישנה מכך, ויהיה נותן את השתית, ואחר כך נותן את החומין.

לוי בריה דרב הונא בר חייא אשכחיה בשבת לגבולא דבי נשיא [שומר הבהמות של אביו, שהיה מגבל את מאכלן], דקא גביל

אבל הבית יוסף בסימן שכה הביא בשם המגיד משנה דאף לרכה מהני הך שינוי. ויעויין בחזון איש סימן נח שתמה בדבריו.

5. ובשו"ת הרמ"א [סימן עט] מפרש לה אפילו על מקום שאינה יכולה להחזיר. שאם אינה יכולה לאכול בענין אחר, מותר להמרותה משום צער בעלי חיים.

ואף דכתב דלכתחלה צריך להמרות על ידי גוי, משמע מדבריו שאם אין שם גוי מותר אף בישראל. מגן אברהם סימן שה סקי"ב.

אבל המהרש"ל והאליהו רבה אוסרים בזה. והם מפרשים את דברי הגמרא, על מקום שיכולה להחזיר.

וכן נראה להדיא מדברי הר"ן. שפירש דאף

אבל הרמב"ם בפרק כא חילקם לשתי הלכות. וכתב, דקלי מותר על ידי שינוי דמעט מעט. אבל שתית [שהיא תבואה קלויה שלא הביאה שלישי] מותרת אף הרבה בבת אחת. משום שהרי היא כחול, שאינו בר גיבול כלל. מיהו לא התירו אלא ברכה. אבל בעבה אסרו מפני שנראה כלש. ואף ברכה לא התירו אלא על ידי שינוי, דקודם נותן את הקמת.

ויעויין במגיד משנה שם, שכתב דהיתה לרמב"ם גירסה אחרת בזה.

4. וכתב תרומת הדשן בסימן נג, דדוקא לרכה מהני הך שינוי. אבל בבילה עבה חשיבא כלישה גמורה. ולא מהני בה אלא שינוי דעל יד על יד. וכן משמע מדברי הרמב"ם והטור.

קדם רבי — ומנו רבו של זעירי, רבי חייא — ושאלתיו: מהו לגבל בשבת?
ואמר לי רבי חייא: אסור⁽⁹⁾.

ושוב שאלתיו: מהו לפרק בשבת אוכל מתוך כלי שלפני בהמה זו ולתתו לפני בהמה אחרת?

ואמר לי: מותר. ולא אמרין טלטול דלא חזי הוא, אלא ודאי חזי הוא. לפי שאין

אמר רב ימר בר שלמיא משמיה דאבוי: מגבלו⁽⁶⁾ שתי וערב⁽⁷⁾. שפעם אחת מוליך את המקל שתי, ופעם אחת ערב⁽⁸⁾.

ותמהינן: והא לא מיערב המורסן שפיר בהכי.

אלא אמר רב יהודה: מנערו בכלי. ומתערב מאליו בלא שיגבלו בידיו. וזהו שינויו.

כתיב אפינקסיה דזעירי: אמרית שאלתי

נמצא לשיטתו, דארבעה חילוקים נאמרו בזה. לתרנגולים לא הותר שום שינוי. ולבהמה בעיני שינוי דשתי וערב. ולאדם הותר אף שינוי של "על יד על יד". ובשתי סגי שינוי דנותן קודם את המים.

9. והיינו לגבל כל צרכו. אבל גיבול דשתי וערב מותר. כן נראה מהרי"ף דהביא הא דזעירי להלכתא.

אבל מפירוש רבינו חננאל נראה, דלא התיר זעירי שום גיבול בכלי עצמו, אלא ב"מפרק", דהיינו ניעור מכלי אל כלי [כתוספות ולא כרש"י, יעוין בהערה 10]. דבהכי אינו נראה כלל כמגבל.

ולפי זה, זעירי הוא דלא כהלכתא. דהא קיימא לן כרבי יוסי בר יהודה. וכל דמשני בגיבול, מותר. רמב"ן.

והבעל המאור פירש כרבינו חננאל, ד"אין גובלין" כלל קאמר. ומזה תמה על הרי"ף שהביא הא דזעירי להלכתא. וכתב, שמא לא כתבה הרי"ף ללמוד ממנו איסור גיבול, אלא ללמוד ממנו היתר פירוק.

והקרבן נתנאל תירץ, דקמיבעיא ליה, אי מותר לגבל גיבול גמור בשינוי ד"על יד על יד". והשיבו שאסור [וכדכתב הרמב"ן דאין שינוי זה מועיל אלא לאדם, ולא לבהמה].

דהעגל מחמת קטנותו אין יכול להחזיר, מכל מקום מותר. כיון דגדולים יכולים להחזיר ממקום זה.

6. ומרש"י נראה דאין מותר אלא להוליך פעם אחת שתי ופעם אחת ערב. אבל מדברי הרי"ף והרמב"ם נראה, דאפילו כמה פעמים מותר. ובלבד שלא ימרס בידיו ולא יסובב את התרוד.

7. אבל לתרנגולים לא מהני הך שינוי. דהא מתניתין רבי יוסי בר יהודה היא. וקתני בה "אין גובלין". משמע דבכל גווני אסור.

והיינו משום דלתרנגולים כל גיבול אורחיה הוא. שאין צריך בהם גיבול שלם. לפי שהם עצמם מגבלין אותו על ידי ניקור.

ועוד, כיון דלא צריך להם גיבול, לא טרחינן בהו בכדי. רמב"ן.

אבל הרמב"ם בפרק כא הלכה ד, לא חילק בזה. וכתב דאף לתרנגולים, רק גיבול גמור בלא שינוי אסור.

8. אבל גיבול "על יד על יד" לא הותר אלא בשתיית ובקלי. משום דאינן נאכלים אלא כגיבול כל צרכו.

אי נמי, עדיף לן למיטרח במאכל אדם יותר ממאכל בהמה. רמב"ן.

מאן דנולד בחד בשבא [ביום ראשון], יהי גבר, ולא חדא ביה. כלומר, יהיה אדם שלם במדה אחת, ולא תהיה בו אף מדה אחת אחרת.

והוינן בה: מאי "ולא חדא ביה"?

אילימא, שיהיה כולו רע ולא תהיה בו אף חד מדה לטיבו [שום מדה טובה] — הא ליכא למימר הכי.

דהאמר רב אשי: אנא בחד בשבא הואי [נולדת]. וודאי היו בו הרבה מדות טובות.

אלא, לאו, שיהיה כולו טוב ולא תהיה בו אפילו חדא מדה לבישו [לרעה] — הא ליכא נמי למימר הכי.

דהאמר רב אשי: אנא ודימי בר קקוזתא, הוינן [נולדנן] בחד בשבא. אנא נעשיתי מלך [ראש ישיבה]. והוא [בר קקוזתא] הוא ריש גנבי. שכל מי שנולד ביום ראשון, נעשה ראש. כמו שיום זה הוא ראש למעשה בראשית. שמע מינה, דנולדים בו צדיקים ואף רשעים.

אלא הכי קאמר: מי שנולד באחד בשבת, אי [או] דכולי מדותיו הן לטיבו [מדות טובות]. אי כולי מדותיו הן לבישו [מדות רעות]⁽¹¹⁾.

[ומאי טעמא? — משום דאיברו ביה ביום זה, אור וחושך. והוא רמז לצדיקים ורשעים. והמהרש"ל לא גריס לה].

הבהמה קצה במאכל הניטל מלפני חברתה⁽¹⁰⁾.

אמר רב מנשיא: מדה חדא שרגילין לתת לפני בהמה אחת בחול, נותנין אותה אף בשבת קמי חד בהמה. וכן תרי מדות קמי תרי בהמות, שפיר דמי, ונותנין כן אף בשבת. אבל ליתן תלתא מדות קמי תרי בהמות, אסור. דהואיל ואף בחול אין נותנין הרבה כל כך, טירחא דלא צריכה היא, ואסורה בשבת. וכל שכן דתרי מדות קמי בהמה אחת, דאסור.

רב יוסף אמר: מותר להרבות במדת האוכל וליתן לפני הבהמה קב, ואפילו קביו.

עולא אמר: מותר ליתן לפניו אף כור, ואפילו כוריו.

כתיב אפינקסיה דלוי: אמרית קדם רבי — ומנו רבו, רבינו הקדוש — ושאלתיו על מה דהוו גבלין אינשי שתיתא בבבל.

והוה צוח רבי — ומנו, רבינו הקדוש — על דהוו גבלין שתיתא, ומחה על כך. ולית מאן דשמיע ליה, ולא קבלו את דבריו.

ולית חילא בידיה למיסר [לא היה כח ביד רבי לאסור לגמרין את גיבול השתית, משום דרבי יוסי בר יהודה התיר זאת. שהרי אף בבליה עבה התיר לגבל על ידי שינוי. וכל שכן בשתית שהיא רכה.

כתיב אפינקסיה דרבי יהושע בן לוי: האי

11. ולא שנגזר עליו אם יהיה רע או יהיה טוב. שהרי הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים. אלא נגזר עליו שיהיה או רע לגמרי או טוב לגמרי. והבחירה בידו לברור אחד משניהם. מהרש"א.

10. רש"י. ותוספות פירשו, ד"לפרק" היינו לערות את המים עם המורסן מכלי לכלי, כדי שיתגבל היטב. ויעוין בערוך שפירש כמה לשונות בזה.

האי מאן דנולד בתרי בשבא [ביום שני],
יהי גבר רגזן.

האי מאן דנולד בחמשה בשבא, יהא גבר
גומל חסדיב.

מאי טעמא? — משום דאיפליגו ביה מיא.
שביום שני למעשה בראשית הבדיל ה' בין
מים עליונים למים תחתונים. וכן האדם
הנולד בו, יתבדל מחברת בני אדם.

מאי טעמא? — משום דאיברו ביה דגים
ועופות. והן אינם טורחים במאכליהם. אלא
הם ניזונים בחסדו של הקדוש ברוך הוא⁽¹²⁾.

האי מאן דנולד בתלתא בשבא [ביום
שלישי], יהי גבר עתיר [עשיר], וזנאי מזנה
יהא.

האי מאן דנולד במעלי שבתא [בערב שבת],
יהא גבר חזרן.

אמר רב נחמן בר יצחק: מאי "חזרן"? —
מחזור במצוות. שכן דרך בני אדם בערב
שבת, לחזור אחר מצות שבת⁽¹³⁾.

מאי טעמא? — משום דאיברו ביה ביום זה
העשבים. וכתוב ביה "תדשא הארץ".
והדשאים פרים ורבים מאוד, וממהרים
לצמות. והוא ענין עשירות וגם ענין פריצות.
[ועוד, דלא כתיב בעשבים "למינהו". אלא
הם יוצאים בערבוביא ויונקים זה מזה].

האי מאן דנולד בשבתא — יהי סופו
שבשבתא ימות, על שום דאחילו [חללן]
עלוהי בלידתו יומא רבא דשבתא.

האי מאן דנולד בארבעה בשבא, יהי גבר
חכים ונחיר [זיונתן], שפניו מאירות. ובערוך
פירש שיהיה בעל זכרון].

אמר רבא בר רב שילא: זאותו אדם, קדישא
רבא יתקרי. שיהיה פרוש וקדוש. וכדכתיב
ביום השבת, "ויקדשהו"⁽¹⁴⁾.

מאי טעמא? — משום דאיתלו ביה מאורות
ביום זה. וכתוב "ותורה אור".

אמר להו רבי חנינא לתלמידים שראו כל
זאת בפנקסו של רבי יהושע בן לוי: פוקו
[צאו] ואמרו ליה לבר ליואי [לרבי יהושע בן

"ויצו" — אלו הדינין.

"ה" — זו ברכת ה'.

"אלקים" — זו עבודה זרה.

"האדם" — זו שפיכות דמים.

"לאמר" — זו גילוי עריות.

"מכל עץ הגן" — ולא גזל. מהרש"א.

14. ונראה, דלא פליג רבא בר שילא על רבי
יהושע בן לוי. אלא דבצדיקים איירי. וכדאיתא
בקידושין, הקדוש ברוך הוא ממלא שנותיהן של
צדיקים מיום ליום. ואם נולדו בשבת, הם מתים
בשבת. נמצא, דאף שנתחלה השבת בלידתם,

12. רש"י. ועוד יש לפרש, דלא כתיב ברכה
אלא בעופות ודגים. וכדאיתא בהם, דצריכים
ברכה משום שצדים מהם. וזה החסד שגמל עמם
הקדוש ברוך הוא. מהרש"א.

13. רש"י. ולכאורה, לפי מאי דתלי טעמא
דכולהו יומי במעשה בראשית, אף ענין זה יש
לתלות בכך.

ויש לפרש, דבמעלי שבתא נצטוה אדם
הראשון על כמה מצוות. כדאיתא בסנהדרין:
כתיב "ויצו ה' אלוקים על האדם לאמר. מכל עץ
הגן אכל תאכל".

סביל מרעין [סובל צרות]. כלבנה זו שמתמעטת והולכת.

ויהא **בנאי וסתיר, סתיר ובנאי** [יבנה ויסתור, ויסתור ויבנה שוב]. כלבנה זו שגדלה ומתמעטת וחוזר חלילה.

ויהא **אכיל ממה דלא דיליה ושתי דלא דיליה**, אלא משל אחרים. כלבנה זו שמסגת את גבול החמה למשול אף ביום.

ורזוהי **כסיין**. שיצליח להסתיר סודותיו, כמו לבנה שאינה מאירה כל כך. לפיכך, **אם גניב, מצלח בכך**. לפי שלא יתגלו מעשיו.

האי מאן דנולד בשעת מזל שבתאי, יהי גבר דמחשבתיה בטלין. לפי ש"שבתאי" משמש בתחלת יום השבת. והוא ממונה על חורבן והשבתת כל דבר. שכן המלאכה אסורה בשבת [מהרש"א].

ואית דאמרי: כל מחשבות דאחרין מחשבין עליה, יהיו בטלין.

האי מאן דנולד בשעת מזל צדק, יהי גבר צדקן.

אמר רב נחמן בר יצחק: ו"צדקן" היינו צדקן במצות. דהיינו במצות צדקה לעניים.

האי מאן דנולד בשעת מזל מאדים, יהי גבר אשיד דמא [שופך דם].

אמר רב אשי: מאי שופך דם? — אי [אן] אומנא המקיז דם, אי גנבא ההורג נפשות, אי טבחא [שוחט], אי מוהללא. שלא נגזר עליו אלא שישפוך דמים. והבחירה בידו אם ישתמש בכח זה למצוות, או לאיסור [מהרש"א].

[וי]: **לא מזל היום שנוולד בו גורם את עתידו של האדם, אלא מזל השעה שנוולד בה גורם זאת**.

שז' מזלות יש בגלגל הרקיע המשמשים בזה אחר זה, כל אחד שעה אחת, וחוזר חלילה. והם: חמה, נוגה, כוכב, לבנה, שבתאי, צדק, ומאדים. וכל שעה מתחיל לשמש מזל אחר.

והאי מאן דנולד בשעה של מזל חמה, יהי גבר זיותן. שיאירו פניו כמו שהשמש מאירה לעולם. **ויהי אכיל מדיליה, ושתי מדיליה**, ולא יצטרך לאחרים. כמו השמש, שאינה מאירה אלא בשעות הקבועות לה, ואינה מסיגה את גבול הלילה. ורזוהי גליין [כל סודותיו יהיו מגולים]. כמו השמש שהוא פומבי לכל. לפיכך, **אם גניב, לא מצלח להסתיר את מעשה גנבתו**.

האי מאן דנולד בשעת כוכב נוגה, יהי גבר עתיר, וזנאי יהי.

מאי טעמא? — משום דתלי [דאיתיליד] ביה במזל נוגה, נורא [אש]. לפיכך, יצר של תשמיש בוער בו כתנור.

האי מאן דנולד בשעת מזל כוכב, יהי גבר נחיר וחכים. משום דכוכב, ספרא דחמה הוא.

כי "כוכב" הוא כוכב הלכת הקרוב ביותר לחמה, ומקיף אותה במשך שמונים ושמונה יום בלבד.

ולכן, נחשב כאילו הוא הסופר של מזל חמה, לכתוב את דרך הילוכו ותקופותיו, כיון שהוא מצוי תמיד אצלו.

האי מאן דנולד בשעת מזל לבנה, יהי גבר

מאי "ויוצא"? [שהרי לפי פשוטו, שהוציא אותו החוצה, קשיא. דהא במחזה היה, ולמה הוצרך להוציאו? הרי אף בתוך אהלו יכול היה להראותו. מהרש"א].

שאמר אברהם לפני הקדוש ברוך הוא:
רבונו של עולם, בן ביתי [אליעזר] יורש אותי?

אמר לו: לאו. **"כי אם אשר יצא ממעיך"**
יירשך.

אמר אברהם לפניו: רבונו של עולם, **נסתכלתי באיצטגנינות** [חכמת המזלות] שלי, וראיתי שלפי מזלי איני ראוי להוליד בן.

אמר ליה הקדוש ברוך הוא: צא מאיצטגנינות שלך. לפי שאין מזל לישראל.

[ש"אברם" אין לו בן, אבל "אברהם" יש לו בן. "שרי" לא תלד, אבל "שרה" תלד. רש"י, בראשית טו א].

ואמר לו הקדוש ברוך הוא: **מאי דעתיך** קנו-ב
שאינך ראוי להוליד? — הלא הוא משום דקאי כוכב צדק שהוא מזלך, במערב [ו"צדק" הוא כוכבו של אברהם. כדאיתא לעיל, "האי מאן דבצדק יהי צדקן במצוות". וכתוב באברהם "כי ידעתיו למען יצוה את

אמר רבה: אנא במזל מאדים הואי [נולדת]. וכי שופך דמים אני?

אמר ליה אבוי: אין. דהא מר נמי עניש וקטיל לבני אדם העוברים על דבריך.

איתמר: רבי חנינא אומר: מזל מחכים מזל מעשיר. שלפי מזל הלידה נקבעת החכמה והעשירות של האדם.

ויש מזל אף לישראל. ואין תפילה וצדקה משנה את המזל.

רבי יוחנן אמר: אין מזל לישראל. שעל ידי תפלה וזכויות, משתנה מזל ישראל לטובה⁽¹⁵⁾.

ואזדא רבי יוחנן לטעמיה. דאמר רבי יוחנן: **מניין שאין מזל לישראל?** — שנאמר "כה אמר ה', אל דרך הגוים אל תלמדו, ומאותות השמים אל תחתו, כי יחתו הגוים מהמה". שמע מינה, הם הגוים יחתו [ייראו] ממזלות השמים. אבל לא יחתו מהם ישראל.

ואף רב סכר: אין מזל לישראל.

דאמר רב יהודה אמר רב: מניין שאין מזל לישראל? — שנאמר באברהם "ויוצא אותו החוצה, ויאמר הבט נא השמימה, וספר הכוכבים, אם תוכל לספר אתם, ויאמר לו כה יהיה זרעך".

הרי היא מתקדשת במותם. וכדאיתא לעיל [קנא ב] "דוד מלך ישראל מת, אין מחללין עליו את השבת".

15. ואף דאמר רבא [מועד קטן כח א] "בני חיי ומזוני, לאו בזכותא תליא מילתא, אלא במזלא תליא מילתא", מכל מקום על ידי זכות

גדול משתנה המזל.

וצריך עיון, דלפי זה, רבי חנינא דאמר "יש מזל לישראל", קסבר דאף על ידי זכות אין המזל משתנה. ואיך יתכן לאמר כן? הא מקראות מפורשים הם, דהכל תלוי בזכות ישראל וחובתם. שהרי בכרכות כתוב "אם תשמעו". ובקללות, "אם לא תשמעו".